ВИКЛАД ПРО КРАМНИЦІ

Після стенографічних записок

Після дневного порядку голова збору уділяє голос спра-воздавцеві від крамниць, котрий починає:

— Дорогі мому серцю менші брати! Коли бог сотворив Адама і Єву в епосі ділювіальній, то дав їм усі продукти, яких они потребували: они мали кав'яр і устриці, перець, цибулю, і сіль, і цинамон, і бібки, отже крамниці не потребували... (Загальне зітхання). Але капіталістична продукція захопила небавом усі жерела доходу, і економічний побит селян погіршився; вийшло таке, що пани солію і вівці годували, а селяни не мали чим і своєї страви посолити, через що іменно повстали всі ті єгипетські язви, о котрих говориться в біблії. Уже цар Соломон казав: "Коли би я не був царем, то хотів би бути крамарем" (голос: "Недармо Соломон! Якби не був царем...

гм!..."), а наш премудрий князь Мономах, що мав за жінку святу Ольгу, писав у своїх мудрих иоученіях синові: "Сину мій дорогий! Мав би ти колись бути редактором на Русі, то волиш бути крамарем". (Голос: "Та що редактор!? От сяде та пише або корбу від машини крутить!") З того бачите, дорогі браття селяни, що крамарство вже давно високо у нас цінили. І не диво, бо борба о життя витворює ривалі-зацію, в котрій беруть участь різні елементи і індивідуа, котрих моральна вартість сягає не раз нижче ніво пересічного гуманного чоловіка, через що та борба спроваджує руїну селян і дає домінуюче становище капіталістам—тим п'явкам людськості, що ссуть кров, мов вампирі на американських преріях, котрі суть знані як найбільші п'явки людськості. (Голос селянина: "Файно говорить!")

Хотів би я вам, дорогі мому серцю брати, пояснити докладно значення крамниць, бо економічний добробит — то грунт, а все решта —

дурниця. (Голос: "Так єсть! Грунт насамперед!") Щоби се осягнути, то потрібно роз'яснити вам значення крамниць після сих точок: 1. Крамниці а всесвітня історія. 2. Крамниці а історія Русі. 3. Крамниці а Австрійська Русь. 4. Вплив крамниці на побожність і моральність народу і т. д. (Голоси: "Ой-ой-ой! Та аж тілько?") Не дивуйтесь, панове браття, що "аж тілько", бо що ви знаєте? Ви не доросли до того, щоби розуміти слова інтелігентного чоловіка, відносини крамниць до історії цілого світа і Русі та відносини світа і Русі до крамниць. Правда, що ви до того не доросли? (Голоси: "Та де нам до того?! Звичайно, ми не пани!") Ну, але щоби не забирати вам дорогого часу, то я о тім напишу окрему книжечку для "Просвіти", а вам тепер скажу коротко одно: давніше дух купецький і крамарський жив у душах руських; наші купці їздили до Греції, їздили до Швеції, а видали їх і у Франції. Славні були купці, ходили в соболях, а пили мід і вино. Чому ж ви тепер не купці, не крамарюєте так, як ваші батьки? Чому ви соромитеся торгувати покладками, телятами і т. п.? (Голо-си селян: "Торгуй ти сам покладками... Ми люди! Не подоба нам!") Чому ж вам не подоба заніматися крамарством та торговлею? {Голоси: "То річ не християнська! Також щось!.. Так нас паплюжити!")

Отже, бачите, що культура і цивілізація не осінила ще вас своїм святим сяєвом, а величава ідея самопомочі не запала в вашу душу і не піднесла ще її у сфери вищого розуміння життя. (Голоси: "Славно!") О темні люди! і у вас то "славно"? Власть тьми зловила вас у свою сітку, а вампир темноти виссав у вас весь розум. (Голос: "Опир?! Пек тобі!")

(Голова збору взиває бесідника, щоби держався річі і говорив про крамниці).

All right!1 Як же мені вас жаль, панове браття! Ви наша надія і підпора! Корабель наш народний пливе по бурливім морю; страшні хвилі б'ють об него, вивергають його, заносять на мілину; а ви стоїте безпомічні на березі та придивляєтеся. На кораблі везеться саме добро для вас, а ви не можете з него користати. Як би то добре було, якби ви на духових водних велоципедах могли приїхати до корабля, витягти єго з мілини і причалити до берега! У тьмі погибаете, голодні та босі, діти

ваші мруть, брат повстає на брата, син на батька... (Селяни плачуть). Схаменіться, будьте люди, бо лихо вам буде! Suae quisque fortunae faber! 2 (Голос селянина: "Таки так!") Кождий мусить дбати про себе, інакше пропав!

Кажуть про вас, дорогі мому серцю брати, що ви невдячні і нерете льні: взяти гроші знаєте, а віддати і не

1 Ну, гаразд (англ.).

2 Кожен е ковалем своєї долі (лат.).

мислите. (Голос: "Та же так!") Ні, мої браття, не тому не віддаєте ви грошей, щоби не хотіли, тілько тому, що не маєте!.. Цілі села посходили на біду через лихву і п'янство, славні господарі стали жебраками... Чому ж ви не слухаєте тих рад, не читаєте тих книжок, що ми вам подаємо? (Голоси: "Ви, пани, нам не пара! Жийте з нами, то послухаємо, а так що? От!..")

(Голова збору звертає вдруге увагу бесідника, щоби говорив про крамниці).

А се ж до чого я говорю, як не до крамниць?! Іде о впоен-ня в людей ідеалу самопомочі! Помагайте собі, браття, самі; тоді й ми вам поможемо! (Голос: "Не велика штука!") Штука є, бо що значив би темний нарід без нас, без інтелігенції? Був би як кисле молоко без сметани... Ми ваші учителі, ми вам хочемо добра!

Але коли вже мушу говорити про самі крамниці, то треба зачинати. Ціль крамниці велика! Не в тім її вага, що подає консументам сіль та перець, але в тім, що може і повинна подавати селянам і кав'яр, і устриці, і сардель-кове масло, аби й селяни знали, який у тім смак, бо то здобутки культури, з котрими й ви повинні познайомитися. Що ви їсте? Борщ, хамулу, чер, горох, біб, фасолю, голоюшку, капусту, кашу,

киселицю, кулешу, квас, лемішку, мамалиґу, начинку, поливку, саламаху, стиранку, смук, сумішку, жур — самі страви неестетичні, шкідливі, замулюючі жолудок. (Голос: "Ади! Як знає!") Що ви п'єте? Просту сивуху, а що то таке коняк, то ви, певно, не знаєте! (Голос: "Знаємо! Коник — то малий кінь, так щось як лошак"). Отже, бачите, що не знаєте. Коняк — то така смачна горівка з вина, дуже здорова! її повинні ви пити, а не сивуху!

Отже, на мою думку, ідеальна сільська крамниця повинна мати у себе для людей коняк, вино, кав'яр, сардкнки, шпроти, завивані оселедці в оливі, не такі прості, як ви їсте, що від них на милю дух іде, дальше перфуми, цитрини, помаранчі, помадки, чеколадки — бодай для дітей треба не раз купити,— а кромі того, ще сіль, цукор, перець, всі ті звичайні домашні приправи.

Голова звертає тихцем увагу бесідника на те, що має говорити про крамниці на селі, а не в столиці. Тим часом кождий селянин прикладає вказуючий палець до чола і мислить. Бесідник сперечається з головою і каже до него:

Я вже знаю! Ви мені не кажіть і не перебивайте мене! (До селян). Селяне! Дорогі мої браття! Чи ви не хотіли би пити коняк і їсти кав'яр?! (Багато голосів: "Лиш дайте! Чому ні?") — Бесідник звертається до голови і каже тріумфуючої— А бачите?!(До селян дальше). Благородні напої впливають ублагороднюючо на чоловіка; ніколи не пошкодить так добре Мадейра, як сивуха з вапном і тютюном. (Голоси: "Таки так!") Отож, щоби довго не розводитися, бо я о тім напишу окрему книжечку для "Просвіти", дуже поучаючу, скажу коротко: крамниця повинна впливати ублагороднюючо, а не деморалізуючо на селян, повинна їм відкривати нові горизонти, незнаний світ, повинна зближати їх до цивілізованих людей, познакомлювати їх зі здобутками культури і цивілізації!

(Голос: "А дьоготь там буде?")

О люди, темна, непросвічена масо, блукаюча в єгипетській тьмі кромішній не то без електричного світла з рефлекторами, але й без каганця! І ви ще не знаєте, що дьоготь — то документ некультурності, який ви носите на своїх чоботях і забиваєте памороки всім тим, що хотіли б до вас приступити. (Бесідник нюхає воздух). Коли не помиляюся,— ні! я таки певний, що й тут ви прийшли з дьогтем на чоботях, тут, до столиці краю, де кождий на вас дивиться як на сінгалезів.

Селяни сміються. Бесідник змішаний. Пауза. Один старий селянин піднімається помалу, кланяється на всі сторони; єго тягнуть сідати, але він борониться: "Я тілько одно слово... Прсшу ласки вашої, ясні панове, та й ви, чесні ґазди; все то файно і красно, що нам той пан каже, та от, може би, він нам сказав: звідки гроші взяти на ті витребеньки?" (В залі настав великий крик, оклики "славно", візвання до бесідника, щоби сказав, звідки гроші взяти).

Бесідник нетерпеливиться і питає:

— А хіба ви грошей не маєте? (Голоси: "Та звідки?!") Ну, в такім випадку без устриць можете обійтися, бо й я їх сам не люблю, але на коняка то таки вас стати? (Голос: "І того нема чим годувати! Паші нема!") Що ж я вам пораджу? (Бесідник мислить хвилю). Чекайте! Маю пречудну ідею! Та ні, я вам сегодня її не скажу, а напишу все в книжечці "Просвіти". А поки що, дорогі мому серцю брати, не забувайте моїх слів, що я перше сказав: слухайте ви інтелігенції, не дивіться на те, що ми в сурдутах, бо під тими сурдутами б'є для вас щире серце, що бажає вам добра і гаразду. Чи не правду я кажу? (Інтелігенція: "Святу правду!!") Коли ми так спільними силами возьмемося до роботи, видвигнемо наш корабель народний з мілини, розпустимо вітрила і цілою силою пари причалимо до зеленого берега рідної нашої земленьки України-Русі! Оіхі!..1

(Бесідник сходить із естради. Оклики: "Славно! Многая літа!" Голова збору обтирає спітніле чоло...)

1895

1 "Я сказав!" (Лат.) — урочистий вислів, яким промовці у древньому Римі закінчували свої промови.